

Філософія, методологія, теорія та історія
основ національної безпеки держави

УДК 316.485.6

Хасанов Руслан Рафісович

*аспірант кафедри публічної політики та політичної аналітики
Національної академії державного управління при Президентові України*

Хасанов Руслан Рафісович

*аспірант кафедры публичной политики и политической аналитики
Национальной академии государственного управления*

при Президенте Украины

Hasanov Ruslan

*Post-Graduate Student of the Department of
Public Policy and Political Analytics*

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

ORCID: 0000-0002-2029-3950

**МОДЕЛЬ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ НА СИСТЕМУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

**МОДЕЛЬ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ НА СИСТЕМУ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА**

**MODEL OF IMPACT OF SOCIAL CONFLICTS ON THE NATIONAL
SECURITY SYSTEM**

Анотація. У статті проведена систематизація соціальних конфліктів у формі типології, яка представляє собою систему супідрядних понять в досліджуваній сфері знання й діяльності людини. Запропоновані дихотомічні конструкції впливу соціальних конфліктів на національну безпеку: 1) соціальний конфлікт як виклик національній безпеці (є невід'ємним атрибутом повсякденної взаємодії індивідів й соціальних груп і

не потребують негайної спеціальної реакції на їх нейтралізацію); 2) як загроза національній безпеці (може мати як разовий, так і системний характер прояву, який сприймається як дисфункціональний вплив, що здатен нанести значну шкоду державі, окремому індивіду, всьому суспільству); 3) як небезпека національній безпеці (свідчить про реальну можливість критичного стану в державі, який ставить під сумнів її подальшого розвитку у попередній якості, загрожуючи процесу існування). Визначено, що до складових системи національної безпеки входять: суб'єкти забезпечення національної безпеки, а саме органи державної влади та місцевого самоврядування, громадськість, ЗМІ; об'єкти національної безпеки; інструменти державного регулювання (політичні, економічні, воєнні тощо), які використовуються з метою підтримки визначеного рівня захисту національних інтересів; нормативно-правове забезпечення; джерела та суб'єкти, які генерують загрози щодо дотримання національних інтересів; зовнішні та внутрішні фактори національної безпеки (насамперед міжнародні структури безпеки, цілі і результати їх діяльності) тощо. Розроблено модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави, у якій на "вході" розміщені загальносуспільні запити, наполягання, потреби, очікування, пов'язані зі здатністю системи адекватно відреагувати на соціальні конфлікти та їх розвиток запропонувавши відповідні заходи безпекового характеру, які забезпечуються перш за все державою із залученням громадянського суспільства, формуючи цим самим ефективну публічну політику. На виході системи забезпечення національної безпеки запропоновано розглядати низку безпекових рішень та дій, які пропонуються суспільству.

Ключові слова: соціальний конфлікт, публічне управління, національна безпека, модель, система.

Аннотация. В статье проведена систематизация социальных конфликтов в форме типологии, которая представляет собой систему соподчиненных понятий в исследуемой области знания и деятельности человека. Предложенные дихотомические конструкции влияния социальных конфликтов на национальную безопасность: 1) социальный конфликт как вызов национальной безопасности (является неотъемлемым атрибутом повседневного взаимодействия индивидов и социальных групп и не требуют немедленной специальной реакции на их нейтрализацию) 2) как угроза национальной безопасности (может иметь как разовый, так и системный характер проявления, который воспринимается как дисфункциональное воздействие, и способен нанести значительный вред государству, отдельному индивиду, всему обществу) 3) как опасность национальной безопасности (свидетельствует о реальной возможности критического положения в государстве, которая ставит под сомнение дальнейшее развитие в предыдущем качестве, угрожая процессу существования). Определено, что к составляющим системы национальной безопасности входят: субъекты обеспечения национальной безопасности, а именно органы государственной власти и местного самоуправления, общественность, СМИ; объекты национальной безопасности; инструменты государственного регулирования (политические, экономические, военные и т.д.), которые используются с целью поддержания определенного уровня защиты интересов; нормативно-правовое обеспечение; источники и субъекты, которые генерируют угрозы по соблюдению национальных интересов; внешние и внутренние факторы национальной безопасности (прежде всего международные структуры безопасности, цели и результаты их деятельности) и др. Разработана модель влияния социальных конфликтов на систему национальной безопасности государства, в котором на "входе" размещены общественные запросы, настаивание, потребности, ожидания, связанные

со способностью системы адекватно отреагировать на социальные конфликты и их развитие, предложив соответствующие меры сфере безопасности, которые обеспечиваются, прежде всего, государством с привлечением гражданского общества, формируя тем самым эффективную публичную политику. На выходе системы обеспечения национальной безопасности предложено рассматривать ряд безопасности решений и действий, которые предлагаются обществу.

Ключевые слова: *социальный конфликт, публичное управление, национальная безопасность, модель, система.*

Summary. *The article deals with the systematization of social conflicts in the form of a typology, which is a system of subordinate concepts in the researched sphere of knowledge and human activity. The proposed dichotomous constructs of the impact of social conflicts on national security are: 1) social conflict as a challenge to national security (is an integral attribute of the everyday interaction of individuals and social groups and does not require immediate special reaction to their neutralization); 2) as a threat to national security (it can have both a one-off and a systemic nature of manifestation, which is perceived as a dysfunctional influence that can cause significant damage to the state, individual individual in the whole society); 3) as a threat to national security (indicating the real possibility of a critical state in a country, which casts doubt on its further development in the previous quality, threatening the process of existence). It is determined that the components of the national security system include: subjects of national security, namely state authorities and local self-government, the public, the media; national security facilities; government regulation instruments (political, economic, military, etc.) used to maintain a certain level of protection of national interests; regulatory legal support; sources and entities that generate threats to national interests; external and internal factors of national security (first of all international security structures, goals and*

results of their activity), etc. The model of influence of social conflicts on the system of national security of the state is developed. all over the state with the involvement of civil society, thereby shaping effective public policy. At the outlet of the national security system, it is proposed to consider a number of security solutions and actions offered to society.

Key words: *social conflict, public administration, national security, model, system.*

Постановка проблеми. На рівні людської свідомості панує думка, що мало хто із суб'єктів суспільного процесу сприймає соціальні конфлікти, однак практично всі приймають у них участь. Якщо в конкурентних відносинах суб'єкти просто прагнуть випередити один одного, бути сильнішими, то в конфліктних ситуаціях відбуваються спроби нав'язати супротивнику свою ціль, змінити його поведінку або ж навіть її усунути взагалі. Адже вбивства або війна, певні погрози, порушення законодавства, формування коаліцій для об'єднання зусиль у веденні боротьбі є лише деякими із проявів соціальних конфліктів. Різноманітність соціальних конфліктів потребує проведення їх систематизації та ієрархізації за рівнем впливу на національну безпеку, що сприятиме окресленню основних способів розв'язання таких конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному вітчизняному науковому дискурсі проблематику формування моделі впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки розглядаються у роботах вчених: С. Абуржейла [1], О. Батрименка [2], Н. Гнатенка [3], М. Гуцало [4], Ю. Марченка [5], С. Сірого [6], І. Рибака [7] та інших.

Мета статті полягає у визначенні та характеристиці соціальних конфліктів за рівнем їх впливу на національну безпеку держави шляхом формування багаторівневої моделі публічного управління.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні найбільш поширеною в сфері дослідження конфліктології є систематизація соціальних конфліктів у формі типології. Типологізація представляє собою систему супідрядних понять в досліджуваній сфері знання й діяльності людини. Тобто поділ сукупності конфліктів на групи за певними ознаками, які можуть бути представлені у вигляді різних за формою моделей (таблиць) та використовується як своєрідний засіб визначення зв'язку між поняттями або ж класами об'єктів. Насамперед, соціальні конфлікти у науковій літературі пропонуються типологізувати орієнтуючись на такі ключові характеристики, як "тип" суб'єктів конфлікту і "вид" відносин між такими суб'єктами.

На особистісному рівні виникаючі проблеми пов'язані, перш за все, з індивідуальною свідомістю, а сферою боротьби виступає внутрішній світ кожної людини. Саме тому такі конфлікти можна також назвати психологічними, які належать до фундаментальних, адже їм притаманні факти виникнення різних форм суперечностей.

На міжособистісному рівні суперечності виникають між двома або кількома учасниками певної групи. Тобто це взаємозв'язки між людьми, які об'єктивно представляються у характері і засобах взаємного впливу один на одного у ході певної спільної діяльності або спілкуванні. Саме порушення визначених норм таких відносин призводить до конфлікту, змінюється усталений соціально-психологічний клімат у відповідній групі. Значний вплив на виникнення такого роду конфлікту має самооцінка кожного індивідуума (а саме, оцінка своєї діяльності, престижу, статусу, соціальної значимості тощо), є тим фактором, який стимулює людину до конфлікту з іншими індивідами чи групами індивідів.

Міжгруповий рівень характеризується порушенням сталих відносин між певними соціальними групами. Вступаючи у конфлікт між собою групи можуть змінювати свої уявлення, які раніше були усталеними до зовнішнього впливу.

Міжнаціональний рівень насамперед пов'язаний із соціально-економічним розвитком країни, рівнем життя, політичною ситуацією тощо. Постійне відкладання вирішення проблем, які накопичились, посилюють потенціал майбутніх конфліктів. В міжнаціональних соціальних конфліктах багато стихійного, непередбачуваного, пов'язаного з імпульсивним поведінням значної кількості людей, які об'єднані єдиною ціллю, прагненнями тощо. Складні соціально-економічні умови в держав, дефіцит, інфляція, розвиток тіньового сектору, безробіття слугують основою для раптового загострення соціальних конфліктів. Виражену соціально-психологічну напруженість генерує як низька культура міжнаціонального спілкування, так й порушення прав людей, які дискримінують національну меншість. Тому, для врегулювання саме міжнаціональних соціальних конфліктів потрібно розробляти комплекс стратегічних заходів як нормативно-правових, так і соціально-психологічних.

Важливе місце в соціально-політичному процесі займають міжнародні конфлікти, які представляють собою боротьбу між двома державами і їх коаліціями. До такого типу конфлікту належать також такі, які відбуваються між державою й групою держав. Також до коаліції можуть входити дві або й більше держав, які справляють досить суттєвий вплив на зміст міжнародного конфлікту.

Зміни, які швидко набирають обертів і відбуваються у певних соціальних структурах, сприяють появі нових видів соціальних конфліктів, які також породжують різні конструктивні або деструктивні зміни.

Важливою сферою в межах якої формується наступна традиційна типологізація соціального конфлікту є громадська діяльність. У рамках громадської діяльності соціальні конфлікти можна поділити на: політичні (внутрішні та зовнішні); національні (мовні, територіальні, міжконфесійні); виробничі (пов'язані з проблемами підпорядкування та підпорядкованості). Такі конфлікти також називають вертикальними. Конфлікти, які виникають

між працівниками (організаціями), які не підпорядковані один одному, також називають горизонтальними, які можливі, наприклад, між управлінцями незалежних один від одного підрозділів, маючи різний статус, або однаковий, або керівники підрозділів, що взаємно підпорядковані один одному за певними функціями. Конфлікти, які мають “вертикальну” спрямованість, найбільш небажані для керівника, тому що його дії розглядаються всіма співробітниками. А так як інформації підлеглим зазвичай бракує, щоб кваліфіковано оцінити дії управлінця, то непорозуміння компенсується насамперед, домислами, зазвичай агресивного характеру, що провокує розгортання конфлікту.

Конфлікти, які мають емоційно-психологічні джерела вважаються сімейними. Вони характеризуються, так би мовити, вічною проблемою “батьки - діти”, мають місце суперечності між чоловіком та дружиною, розірванням шлюбу і його соціальними наслідками, насамперед, виховання дітей у неповних сім'ях тощо. Побутові конфлікти виникають на вулицях, у чергах, у транспорті тощо.

Важливе значення на сучасному етапі розвитку суспільства мають рольові конфлікти, які виникають у результаті розбіжностей ролі людини з ustalеними в суспільстві нормами та правилами. Наприклад неузгодженість соціальної ролі чоловіка і жінки та соціальних норм. Значна кількість розлучень є підтвердженням наявності в родині конфліктів, які руйнують такий соціальний інститут, де джерелом їх є не тільки нормативно-рольова неузгодженість, а й певні соціальні проблеми, які виникають на рівні сім'ї. Тобто, активізуються не лише внутрішні, але й зовнішні фактори. Саме така типологізація більш точно підкреслює динамічний характер соціальних конфліктів.

На основі проведеного аналізу запропоновано сукупність причинно-наслідкових залежностей:

- соціальні конфлікти, які перебувають у прихованому стані або ж на початковому етапі розвитку, варто розглядати, як викликами суспільству, яке прямо або опосередковано повинно реагувати на конфліктні чинники необхідними змінами;
- активні (на етапі свого піку) соціальні конфлікти варто розглядати як загрози, які, формуються соціальним інститутам й комунікаціям, активізуючи необхідність до оперативного структурно-функціонального трансформування;
- суперечливі конфлікти у соціальній сфері, які вирішують питання завоювання і утримання влади, є гострою небезпекою як для всього суспільства, так і соціальної системи, сформованої на попередніх етапах розвитку. Зауважимо, що саме воєнні (збройні) конфлікти (як міждержавні, так і внутрішні або ж громадянські) належать до гострих суперечливих конфліктів, вирішення яких потребує досить значних зусиль, становлення складних моделей зовнішнього впливу та регулювання, тривалі в часі.

Виходячи з цього нами запропонована власна ієрархізація соціальних конфліктів в залежності від їх впливу на національну безпеку:

1. Соціальний конфлікт як виклик національній безпеці є невід’ємним атрибутом повсякденної взаємодії індивідів й соціальних груп і не потребують негайної спеціальної реакції на їх нейтралізацію.

2. Соціальний конфлікт як загроза національній безпеці може мати як разовий, так і системний характер прояву, який сприймається як дисфункціональний вплив, що здатен нанести значну шкоду державі, окремому індивіду всьому суспільству.

3. Соціальний конфлікт як небезпека національній безпеці свідчить про реальну можливість критичного стану в державі, який ставить під сумнів її подальшого розвитку у попередній якості, загрожуючи процесу існування.

Система національної безпеки представляє собою відкриту динамічну соціальну систему, “ключовою метою якої є формування належних внутрішніх та зовнішніх умов для підтримки необхідного рівня захисту національних інтересів й забезпечення цілісності всього суспільства і його прогресивного розвитку, а також сприяння нейтралізації небезпеки щодо послаблення ролі та значення держави як учасника міжнародного права, здатності гідно відстоювати такі інтереси” [8].

До складових системи національної безпеки входять: суб’єкти забезпечення національної безпеки, а саме органи державної влади та місцевого самоврядування, громадськість, ЗМІ; об’єкти національної безпеки (матеріальні та духовні цінності, соціально-економічні інтереси особистості, суспільства й держави); інструменти державного регулювання (політичні, економічні, воєнні тощо), які використовуються з метою підтримки визначеного рівня захисту національних інтересів (збройні сили України, спеціальні служби, оборонно-промисловий комплекс, державні та мобілізаційні резерви, дипломатичні засоби інші ресурси, які орієнтовані на захист національних інтересів; нормативно-правове забезпечення, яке визначає напрями державної політики національної безпеки, легітимні засади щодо підходів, принципів та механізмів захисту національних інтересів; джерела та суб’єкти (фізичні та юридичні особи), які генерують загрози щодо дотримання національних інтересів); зовнішні та внутрішні фактори національної безпеки (насамперед міжнародні структури безпеки, цілі і результати їх діяльності) тощо.

Породжені соціальними конфліктами різного роду деструктивні впливи на систему національної безпеки у вигляді загроз, викликів та небезпек є постійними, змінними за своєю тривалістю й інтенсивністю, а також слабо прогнозованими. За Т. Парсонсом, абсолютно кожній суспільній системі притаманні чотири ключові функції, які сприяють

забезпеченню її збереження та виживання: адаптація, досягнення встановлених цілей, інтеграція та підтримка системи [9].

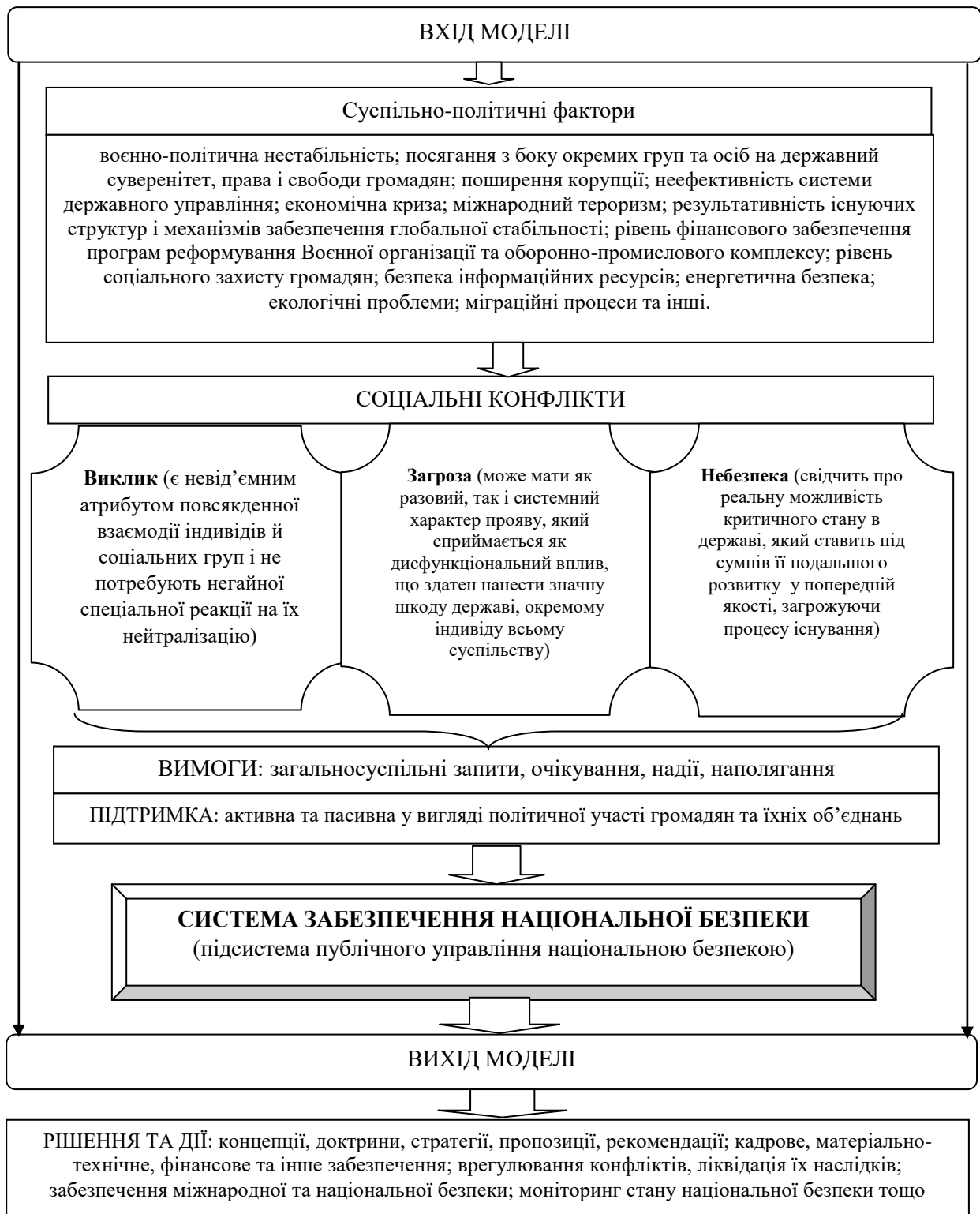

Рис. 1. Модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави

Джерело: запропоновано автором

Ґрунтуючись на теоретичних наукових доробках Д. Істона, виділяємо “вхід” та “вихід” такої системи з відповідними суспільно-важливими результатами. Тому маємо інші залежності між соціальними конфліктами та методами їх вирішення на основі системного розуміння суспільно-політичних факторів, які впливають на національну безпеку (рис.1).

На “вході” запропонованої нами системи розміщені загальносуспільні запити, наполягання, потреби, очікування, пов’язані зі здатністю системи адекватно відреагувати на соціальні конфлікти та їх розвиток запропонувавши відповідні заходи безпекового характеру, які забезпечуються перш за все державою із залученням громадянського суспільства, формуючи цим самим ефективну публічну політику. Тобто актуалізується активна та пасивна підтримка у вигляді політичної участі громадян та їх об’єднань, використання офіційної інформації, своєчасна сплата податків, дотримання прийнятих політичних рішень тощо.

На виході системи забезпечення національної безпеки варто розглядати низку безпекових рішень та дій, які пропонуються суспільству. До ключових таких рішень можна віднести:

- розробка (удосконалення) доктрин, концепцій, стратегій й інших документів, а також визначених пропозицій та рекомендацій щодо забезпечення національної безпеки;
- формування, підготовка, підтримка в належному стані до використання та координації діяльності сил та засобів сектору безпеки, їх кадрове, матеріальне, техніко-технологічне, фінансово-економічне та інше забезпечення;
- ідентифікація, нейтралізація та врегулювання соціальних конфліктів (можливих кризових ситуацій) у відповідних сферах життєдіяльності суспільства, а також ліквідація їх наслідків;
- розробка та реалізація заходів разом з міжнародними організаціями щодо забезпечення міжнародної й національної безпеки;

- проведення комплексного моніторингу факторів, які мають вплив на національну безпеку, насамперед ідентифікація, прогнозування й оцінка загроз та можливостей з метою реалізації національних інтересів; організація контролю за реалізацією заходів щодо забезпечення національної безпеки, проведення оцінки їх результативності та витрат на здійснення таких заходів.

Діюча Стратегія національної безпеки України від 26.05.2015 досить чітко визначила “Актуальні загрози національній безпеці” [10], які характеризують комплекс суспільно-політичних факторів. До таких загроз відносять: агресивні дії Росії, які здійснюються з метою виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності, знищення держави Україна та захоплення її території (7 факторів); неефективність системи забезпечення національної безпеки та оборони України (4 фактори); корупція й неефективна система державного управління (3 фактори); економічна криза, виснаження наявних фінансових ресурсів держави, стрімке зниження рівня життя населення (5 факторів); енергетична безпека (2 фактори); інформаційна безпека: ведення інформаційної боротьби (1 фактор); кібербезпека та безпеці інформаційних ресурсів (1 фактор); безпека критичної інфраструктури (3 фактори); екологічна безпека (3 фактори). Всього – 29 факторів, які можна розширювати та деталізувати в залежності від ситуації в суспільстві.

На нашу думку, діюча Стратегія є найбільш конкретно й змістовно представленою з точки зору визначення загроз національній безпеці. У свою чергу, деякі із представлених у документі загроз мають прямих характер небезпек державності, на чому варто було б наголосити у даному документі. Так, якщо у Стратегіях 2007 та 2012 рр. досить важко було визначити виклики й загрози, то у даному випадку потребують більш чіткого розмежування саме загрози й небезпеки. Адже без такого розмежування (насамперед без деталізації небезпек) безпосередня діяльність органів

влади, які виконують функції щодо забезпечення національної безпеки, втрачає свою чіткість й оперативність, позбавляючи відповідних управлінців необхідної ініціативи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропонована власна ієрархізація соціальних конфліктів в залежності від їх впливу на національну безпеку: 1. Соціальний конфлікт як виклик національній безпеці є невід'ємним атрибутом повсякденної взаємодії індивідів й соціальних груп і не потребують негайної спеціальної реакції на їх нейтралізацію. 2. Соціальний конфлікт як загроза національній безпеці може мати як разовий, так і системний характер прояву, який сприймається як дисфункціональний вплив, що здатен нанести значну шкоду державі, окремому індивіду всьому суспільству. 3. Соціальний конфлікт як небезпека національній безпеці свідчить про реальну можливість критичного стану в державі, який ставить під сумнів її подальшого розвитку у попередній якості, загрожуючи процесу існування.

Розроблено модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави. На "вході" запропонованої нами системи розміщені загальносуспільні запити, наполягання, потреби, очікування, пов'язані зі здатністю системи адекватно відреагувати на соціальні конфлікти та їх розвиток запропонувавши відповідні заходи безпекового характеру, які забезпечуються перш за все державою із залученням громадянського суспільства, формуючи цим самим ефективну публічну політику. На виході системи забезпечення національної безпеки варто розглядати низку безпекових рішень та дій, які пропонуються суспільству. Навіть такий досить обмежений перелік загроз, який представлений, дозволяє стверджувати про суттєве превалювання саме соціальної складової у наявному конфліктогенному потенціалі України, виокремлення соціальних конфліктів в різновид протистоянь, показники яких постійно прогресують. Саме тому актуалізується особливість наукової рефлексії

соціальних конфліктів сучасного світу, яка поєднує державно-управлінську, безпекову та наукову діяльність.

Література

1. Абуржейла С. Політичний компроміс як засіб подолання конфліктних і кризових ситуацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / С. Абуржейла. К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2017. 20 с.
2. Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / О. В. Батрименко. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. 18 с.
3. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / Н. Г. Гнатенко. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 20 с.
4. Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / М.Г. Гуцало. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 20 с.
5. Марченко Ю. В. Антитерористична діяльність як складова національної безпеки (політологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 21.01.01 “Основи національної безпеки держави” / Ю. В. Марченко. К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2005. 20 с.

6. Рибак І. В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / І. В. Рибак. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 20 с.
7. Сірий С. В. Соціально-політичний контекст локальних війн і воєнних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 “Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / С. В. Сірий. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. 20 с.
8. Сытник Г. П. Вызов национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под общ. редакцией Г. П. Сытника. К. : НАДУ, 2012. 496 с.
9. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: “Новий Світ – 2000”, 2016. Т. 1. 516 с.
10. Стратегія національної безпеки України від 26.05.2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

References

1. Aburzheila S. Politychnyi kompromis yak zasib podolannia konfliktnykh i kryzovykh sytuatsii: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk : spets. 23.00.02 “Politychni instytuty ta protsesy” / S. Aburzheila. K. : Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2017. 20 s.
2. Batrymenko O. V. Osoblyvosti suchasnykh zbroino-politychnykh konfliktiv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk : spets. 23.00.02 “Politychni instytuty ta protsesy” / O. V. Batrymenko. K.: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2006. 18 s.

3. Hnatenko N. H. Hrupy interesiv u Verkhovnii Radi Ukrainy: sutnist i rol u formuvanni derzhavnoi polityky: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. Stupenia kand. polit. nauk : spets. 23.00.02 "Politychni instytuty ta protsesy" / N. H. Hnatenko. K. : Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2017. 20 s.
4. Hutsalo M. H. Orhanizatsiia protydii suchasnomu teroryzmu: politolohichni analiz: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk : spets. 23.00.02 "Politychni instytuty ta protsesy" / M.H. Hutsalo. K.: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2008. 20 s.
5. Marchenko Yu. V. Antyterorystychna diialnist yak skladova natsionalnoi bezpeky (politolohichni analiz): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk : spets. 21.01.01 "Osnovy natsionalnoi bezpeky derzhavy" / Yu. V. Marchenko. K. : Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, 2005. 20 s.
6. Rybak I. V. Vplyv informatsiino-manipuliatyvnykh tekhnolohii na protses lehitymatsii politychnoi vlady v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. Stupenia kand. polit. nauk : spets. 23.00.02 "Politychni instytuty ta protsesy" / I. V. Rybak. K. : Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2016. 20 s.
7. Siryi S. V. Sotsialno-politychnyi kontekst lokalnykh viin i voiennykh konfliktiv:avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk : spets. 23.00.04 "Politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobalnoho rozvytku" / S. V. Siryi. K. : Instytut svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy, 2008. 20 s.
8. Сытнык Н. Р. Вызов национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под общ. редакцией Н. Р. Сытныка. К. : НАДУ, 2012. 496 с.

9. Politychna dumka KhKh – pochatku KhKhI stolit: metodolohichni i doktrynalnyi pidkhody: pidruchnyk: u 2-kh t. / Za zah. red. N. M. Khomy. Lviv: "Novyi Svit – 2000", 2016. T. 1. 516 s.
10. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy vid 26.05.2015. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.